

GEOMETRIA SIMBOLICĂ

*„Iisus nu a folosit niciodată
argumente; forma firească a gândirii
lui era metafora.”*

Jorge Luis BORGES

Unul dintre necazurile traiului în cosmos este lipsa gravitației. Și nu numai din cauza ostenitorului „înot” permanent la care este obligat omul și a pierderii reperelor obișnuite, ci și, spun doctorii din considerente medicale; bietul organism este „proiectat” să funcționeze în cu totul alte condiții, iar noul mediu îl dă serios peste cap (nu numai la propriu). „Savanții” au găsit repede o posibilă rezolvare a problemei; nu ne referim aici la „gravitația artificială” generată doar în filmele S.F. cu ajutorul unor aparate misterioase, ci la un dispozitiv simplu care se bazează pe forța centrifugă: ne putem imagina un cilindru (cu un diametru respectabil) care, învîrtindu-se constant cu o viteză bine stabilită, oferă ocupanților săi dorita gravitație. Ca un tambur dintr-o mașină de spălat, dar la o scară enormă.

Pentru o „colonie cosmică” construirea unui cilindru uriaș ar necesita o tehnologie complicată. Este suficientă, pentru scopurile propuse, asamblarea unui tor (ca o anvelopă de roată). Când corpul se rotește, oamenii pot circula pășind pe circumferința torului, avînd capul îndreptat spre centrul virtual al volumului. Dacă torul ar fi

transparent, un om, privind în sus, și-ar vedea colegii de expediție atârând cu scăfiria în jos.

Viața din acest habitacul cosmic nu ar avea de suferit de pe urma geometriei neobișnuite. Dar, pe de altă parte, ar apărea dezorientarea. Un membru al echipajului ar avea dificultăți în indicarea vecinătăților. În ce direcție ar arăta că este plasat cosmosul? În sus? Nu. În sus sînt colegii lui. O problemă similară se ivește și în cazul clădirilor înalte. Formula „Cel de sus” nu mai poate fi folosită în „blocurile de locuințe” fără o strîngere de inimă. „Cel de sus” era, în fond, locatarul apartamentului plasat deasupra. Și locuitorul unei nave spațiale în formă de tor, invocînd Divinitatea, ar ridica ochii în sus, adică, din punctul lui de vedere, spre niște oameni care stau animați ca liliecii. Mai aproape de adevărul geometric, în această situație ar trebui ca privirea să-i fie îndreptată în jos. Greu de crezut că ar comite cineva un asemenea gest. În aceste condiții, ce înseamnă „SUS” și „JOS”?

În așezările mici (și mai conservatoare), cînd cineva indică direcția deplasării, spune că a pornit-o „în sus” sau „în jos”; se pot auzi deseori formule ca „merg în jos” sau „merg în sus”, asta neînsemnînd că urmează să urce sau să coboare o formă de relief. În cazul localităților plasate pe un teren vălurit, se poate întîmpla ca direcția anunțată să nu coincidă cu realitatea geometrică și omul umblă „în sus” luînd-o la vale sau merge „în jos” urcînd un povîrniș. În așezările de cîmpie, direcțiile „în sus” și „în jos” par întotdeauna curioase. Locuitorul lasă impresia că destinația se află la o cotă mai înaltă sau mai joasă față de cea la care se află atunci cînd vorbește. De fapt, el spune că merge „spre centru” sau „spre margine”, ajutîndu-se de o altă geometrie: GEOMETRIA SIMBOLICĂ.

Se vede clar în aceste exemple că geometria comună nu este totdeauna în acord cu reperele simbolice ale unui individ. O astfel

de gestică ar putea fi cu (mult prea multă) ușurință trecută pe inventarul unui model cultural. Existența GEOMETRIEI SIMBOLICE în paralel cu geometria acceptată de gândirea rațională conduce la paradoxuri precum cele descrise mai sus, dar și la explicații monstruoase.

*

Într-o scurtă poveste (*Cei trei cosmonauți*), Umberto Eco ilustrează relația în care se află ORDINEA și HAOSUL, rezumând un model cosmic. Trei țări trimit simultan nave (avînd la bord cîte un cosmonaut) în misiuni de cercetare pe Marte. Cosmonauții nu se simpatizează deloc; și asta nu pentru că sînt înscriși într-o competiție științifică, ci pentru că reprezintă trei culturi orgolioase. O cultură înseamnă un SPAȚIU ORDONAT de un sistem de valori; și dincolo de hotarele ei nu se poate afla decît haosul. Or, pentru fiecare, celelalte două culturi sînt făcături ale haosului sau, măcar, funcționează după reguli suspecte. Așa se văd cei trei cosmonauți între ei. Înainte de a continua relatarea poveștii, să remarcăm desenele lui Eugenio Carmi – un comentariu grafic la fel de spiritual ca și textul scriitorului. De exemplu: pe post de navă rusească este un petec din ziarul PRAVDA, cea chinezească este o ideogramă, iar un snop de pachete cu gumă de mestecat ține loc de navă americană.

Revenim la poveste.

Mai încolo, pe Marte, îi regăsim pe cosmonauți, privindu-se chiorîș (cum spuneam, raporturile dintre ei se bazau pe o sinceră neîncredere reciprocă). Ostilitatea se menține pînă la apariția unui localnic (marțian). Este momentul ca pămîntenii să colaboreze; ei nu mai sînt doar reprezentanții a trei culturi, ci devin trimișii unei planete; și descoperă că au ceva valori comune de apărut. Acum, ei se simt membrii unei comunități mai numeroase, găzduită de un spațiu ordonat mai larg (planeta de obîrșie), iar

monstrul cu șase brațe (așa arăta marțianul) este o creatură din afara lumii lor – din haos. Bineînțeles, și din direcția marțianului se vedea cam la fel: el aparținea unui spațiu ordonat, iar ceilalți dăduseră buzna acolo, venind din străfundurile haosului (în opinia lui). Adversitatea se reinstalează. Doar taberele se modificaseră. În acel moment, o pasăre se prăbușește între ei. Aici nu se mai poate vorbi despre o pasăre marțiană ori una pămînteană; pasărea este un trimis al zeilor (le știe și limba), un mesager venit dintr-un alt spațiu, de pe un plan situat dincolo de planete. Cei patru (trei pămînteni plus un marțian) devin brusc preocupați de starea păsării. Grija îi unește; pasărea le arătase că, de fapt, toți populează (pe un plan mai larg) un spațiu ordonat mult mai cuprinzător. Pasărea este mesagerul Zeului și reprezintă aici AXUL LUMII – axul care ordonează universul.

Peste tot și în toate vremurile răsar astfel de povești – povești despre ORDINE și HAOS. Ele nu fac altceva decît să descrie modelul universului. Iar atunci cînd este figurat, el este înfățișat ca un COPAC CU RĂDĂCINILE ÎNFIPTÉ ÎN CER.

PĂMÎNTUL PLAT

„Poate că un arhetip încă ne-revelat oamenilor, un obiect etern (...), se insinuează lent în lume. Prima lui manifestare a fost palatul; a doua, poemul. Cel care le-ar fi comparat ar fi văzut că erau, în mod esențial, egale.”

Jorge Luis BORGES

Poate cel mai spectaculos (și des întâlnit prin culturile lumii) model bazat pe o geometrie simbolică este cosmograma „COPACUL CU RĂDĂCINILE ÎNFIPTÉ ÎN CER”. Întreaga construcție descrie felul în care operează AXUL LUMII la întâlnirea cu palierele desfășurate între „microcosmos” și „macrocosmos”. În principiu, AXUL LUMII străpunge un plan și ordonează (în jurul său) un spațiu bine definit limitat de HOTAR. Acest ansamblu este constituit din trei piese: AXUL LUMII, SPAȚIUL ORDONAT și HOTARUL. Dincolo de HOTAR se află HAOSUL. Elementele enumerate se regăsesc pe toate etajele.

Dispozitivul poate fi imaginat (pe un singur nivel) ca o tipsie străbătută prin mijloc de un fir. Firul este AXUL LUMII – cel

care transportă sistemul de valori – iar tipsia este SPAȚIUL ORDONAT. Marginile tipsiei reprezintă HOTARUL dincolo de care se întinde HAOSUL. Suprafața SPAȚIULUI ORDONAT este locuită de o populație atașată unui sistem de valori indus de AXUL LUMII.

Pentru a înțelege ce înseamnă acest model, vom face un exercițiu, pornind de la familie: în acest palier SPAȚIUL ORDONAT poate fi imaginat ca o „tipsie”, reprezentând teritoriul ocupat de o familie; nu doar casa, ci toată ograda. Limita (marginea) „tipsiei” este gardul curții. Pe această „tipsie” se află familia; locul este străbătut de AXUL LUMII – cel care ordonează atât spațiul, cât și viețile oamenilor. Pe acest palier, de administrarea sistemului de valori se ocupă „capul familiei”.

La nivelul comunității, modelul funcționează în același fel. „Tipsia” este cetatea închisă între ziduri, pe „tipsie” se află comunitatea (incorporând toate familiile), iar AXUL LUMII trece prin lăcașul de cult al cărui slujitor este și păstrătorul sistemului de valori.

Așa cum un om are un corp biologic, în palierul său, corpul familiei este casa (plus acareturile), iar AXUL LUMII trece prin vatră. Spațiul ordonat se întinde pînă la limitele gospodăriei. Axele familiilor (caselor) se înmănunchează la atingerea palierului superior – palierul comunității. Aici, AXUL LUMII străbate „vatra așezării” și ordonează spațiul limitat de HOTAR. Axele așezărilor se înmănunchează, la rîndul lor, cînd este atins palierul superior – cel al unei „unități teritoriale”.

Altfel spus, într-o schemă a unei societăți tradiționale, vom găsi indivizii grupați în niște „celule” numite familii; mai multe familii compuneau o „celulă” (mai mare) numită comunitate; la rîndul lor, comunitățile intrau în componența unei „celule” și mai mari – o unitate administrativă; urmau, eventual, celule tot mai mari. Prima limită a unei persoane era anvelopa celei

familiei sale. Apropiată era și limita comunității. Și aici se cam oprea universul său și ceea ce-l interesa. Capul unei familii purta grija alor săi și îi reprezenta în cadrul comunității, urmărind (în primul rînd) interesele familiei. Dincolo de „pereții” comunității se petreceau evenimente care nu-l mai priveau direct; oricum, funcționa un lider (reprezentant) al grupului desemnat să vegheze, alături de alți conducători de comunități, la bunul mers al unor teritorii de altă anvergură.

Rezumînd, avem o suită de paliere; pe un palier sînt „tipsiile”-familii și din mijlocul fiecăreia pornește cîte un fir – AXUL LUMII. Deasupra acestui palier se află altul mobilat cu alte „tipsii” – cele ale comunităților. Firele venite de la nivelul de jos (cel al familiilor) se adună și pătrund ca unul prin mijlocul „tipsiei”-comunitate. Dar și pe acest palier sînt mai multe „tipsii”, mai multe comunități. Firele care le străbat se ridică spre alt etaj unde se află „tipsia” care reprezintă o regiune. De fapt, direcția în care acționează AXUL LUMII este exact inversă față de cea descrisă; AXUL LUMII trece prin teritoriu și se ramifică pentru a străpunge cetățile; apoi se ramifică încă o dată și firele rezultate vor trece prin toate casele; putem continua cu o nouă ramificare, AXUL LUMII străbătînd fiecare încăpere.

Acestă structură arborescentă este ceea ce se numește „COPACUL CU RĂDĂCINILE ÎNFIPTĂ ÎN CER”. Ansamblul este alcătuit dintr-o succesiune de planuri legate între ele prin fire, tot mai multe fire pe măsură ce coborîm, fiind, de fapt, un singur fir – AXUL LUMII, „motorul imobil”, nu doar purtătorul sistemului de valori și ordonatorul spațiului, ci și coordonatorul mișcării tuturor palierelor. Aceste planuri sînt etaje între macrocosmos și microcosmos. Un dispozitiv format, după geometria convențională, din lumi plate, fără să fie vorba despre simple planuri, adică despre lumi bidimensionale. Nici suprafețele lor nu sînt tocmai plate, existînd un relief simbolic al unei

geografii simbolice. În profunzime se găsesc straturi fără de care lumea nu ar fi completă.

Pentru a desluși modelul, să ne îndreptăm atenția asupra palierului lumii, nivelul unde se strâng toate neamurile de pe fața pământului. Cosmas Indicopleustes ne furnizează o geografie. Ca pe orice alt palier, și acesta este străbătut de AXUL LUMII – cel care ordonează un teritoriu limitat. Locul în care axul înțeapă planul lumii este marcat de un munte, așa cum în planul cetății întâlnirea este marcată de Biserică. După Cosmas, SPAȚIUL ORDONAT nu depășește (în termenii geografiei moderne) nordul Africii, nordul Europei, Orientul mijlociu și oceanul Atlantic. Dincolo de limite, pentru locuitorii arealului descris, se instalează HAOSUL. Unii s-au grăbit să spună că, pentru vremea lui, acestea erau limitele „lumii cunoscute”. Dar Cosmas fusese călător în Indii, după cum spune și numele său (Indicopleustes). Deci cunoștea alte ținuturi; doar că ele nu făceau parte din SPAȚIUL ORDONAT, acolo nu mai funcționa ordinea impusă de AXUL LUMII. Pentru el, acela era HAOSUL, era dincolo de „capătul pământului”.

Într-un fel, teama navigatorilor că se vor prăbuși peste marginea pământului era întemeiată, căci pășind peste aceste hotare se petrecea (totuși) o cădere din SPAȚIUL ORDONAT și se pierdea protecția AXULUI LUMII. Omul modern nu a lucrat cu instrumentele geometriei simbolice atunci când a ridiculizat asemenea spaime. El le-a privit doar prin prisma unui concret superficial.

Un palier al COPACULUI CU RĂDĂCINILE ÎNFIPTĂ ÎN CER nu este o coală, nu are doar o simplă suprafață, fie ea și cutată; există și grosimi și o topografie – cea dantescă – descrisă de Borges: „(...) în centru se află un munte antipod al Sionului, muntele purgatoriului. (...) Sub muntele Sion, dar cu mult mai lat, se deschide spre centrul pământului un con inversat, Infernul, împărțit în cercuri descrescătoare, aidoma treptelor unui amfiteatru. Cercurile sînt

nouă la număr și topografia lor e pustiitoare și atroce; primele cinci alcătuiesc Infernul Superior, ultimele patru – Infernul Inferior (...). Înăuntru se află morminte, fântâni, prăpăstii, mlaștini și nisipuri mișcătoare; în vârful conului stă Lucifer.” (J.L. BORGES, Eseuri, Editura Polirom, 2006, p. 337).

Dante sesizează neconcordanțele dintre astronomia ptolemeică și geometria simbolică la care face apel pentru a-și descrie Infernul. Și pentru a obține un rezultat plauzibil (din punct de vedere științific) recurge la un artificiu, aducând în scenă un ocean austral: „(...) în centrul emisferei boreale (care este îngăduită oamenilor) se află muntele Sion (...). Emisfera australă este formată din apă, nu din pământ, și a fost interzisă oamenilor.” (J. L. BORGES, Eseuri, Editura Polirom, 2006, p. 337). Astfel, sub SPAȚIUL ORDONAT se află Infernul, ca în orice model al „pământului plat”, iar oceanul se rotunjește dincolo de „lumea îngăduită oamenilor” pentru a completa o sferă acceptabilă și de astronomia ptolemeică. Versiunea în straturi își menține în ambele lumi (cea terestră și cea subterană) reperele „sus” și „jos” punând în acord geometria comună cu geometria simbolică. Pe acel ocean neumblat și inutil nu există repere; fiind HAOS, este un spațiu lipsit de direcții, lipsit de măsuri. Pentru a vedea că direcțiile se păstrează și în lumea subterană, Dante ne spune că Infernul este ca un con cu vârful în jos. Lumea înfățișată funcționează doar după geometria simbolică, dar trebuie să aibă o aparență pasabilă.

Toate aceste artificii au fost necesare deoarece AXUL trebuie să străbată toate straturile LUMII: cel uranian, cel terestru, cel aerian, cel celest. Dacă pământul este plat, atunci AXUL le parcurge firesc, venind dinspre celest și punându-și talpa în stratul uranian. În schimb, dacă încercăm să configurăm acest dispozitiv slujindu-ne de geometria comună și să introducem în el un pământ rotund (conform adevărului științific), atunci vergeaua care este AXUL LUMII, va coborî dinspre cer, va intra în glob prin lumea

CUPRINS

Geometria simbolică.....	5
Pământul plat.....	9
Ordine – diversitate	Haos – omogenitate 31
Ordine – reguli	Haos – absența oricărei reguli 39
Ordine – simplitate	Haos – complexitate 51
Ordine – informație	Haos – entropie 65
Ordine – mesaj	Haos – tăcere 69
Ordine – previzibilitate	Haos – fenomen aleator 77
Ordine – alb	Haos – negru 83
Ordine – „3D”	Haos – „2D” 87
Ordine – limită	Haos – lipsa limitei 93
Ordine – criterii	Haos – lipsa criteriilor 103
Ordine – stabilitate	Haos – instabilitate 117